

Valse bekentnissen

Robert Horselenberg

Universitair Docent Faculteit der Psychologie,
Universiteit Maastricht

Tom Smeets

AIO aan dezelfde faculteit

Sinds de laatste ontwikkelingen in de zaak van de Schiedammer parkmoord, is er meer aandacht voor de valse bekentenis. Komen die bekentnissen vaak voor, wat zijn de risicofactoren en wat is ertegen te doen? Twee psychologen zetten de belangrijkste literatuur op een rij.

Is de (oorspronkelijk valse) bekentenis van Cees B. in de zaak van de Schiedammer parkmoord een uitzondering? Nee; de schattingen over het voorkomen van valse bekentnissen lopen sterk uiteen, van bijna nul tot maximaal 150 op elke 1000 bekentnissen, maar ze komen dus zeker wel voor. De situatie is vanzelfsprekend sterk van invloed. Onder Stalin waren er veel valse bekentnissen maar ook bij militaire gerechtshoven in Israël wordt een onwaarschijnlijk hoog percentage (96,8%) van de verdachten veroordeeld, vrijwel altijd op basis van een bekentenis als doorslaggevend bewijs. En gezien de sterk bekritiseerde ondervragingstechnieken (zoals martelingen) van de verhoorders op Guantánamo Bay, kan men zich afvragen wat een daar verkregen bekentenis zegt over iemands schuld.

Het afleggen van een valse bekentenis en het veroordeeld worden op basis van die bekentenis heeft voor de betrokkene grote gevolgen. Niet alleen is er de geestelijke knauw door een onverdiende straf voor de verdachte, ook zijn relaties en zijn latere leven lijden er zwaar onder.

HOOP OP GENADE

Zoals gezegd, weten we niet precies op welke schaal valse bekentnissen voorkomen. Maar dat ze voorkomen, ook als er niet gemarteld wordt, was aan het begin van de 20ste eeuw al duidelijk. Hugo Münsterberg schreef er in 1908 als eerste psycholoog over: 'We can suppose that persons suspected wrongly of a crime may, in the face of an unfortunate combination of damaging evidence, prefer to make a false confession in the hope of a

recommendation to mercy'. Desondanks is het onderzoek naar valse bekentnissen pas in de jaren tachtig van de vorige eeuw in een stroomversnelling gekomen.

Tegenwoordig onderscheidt men drie vormen van valse bekentnissen. Ten eerste zijn er de vrijwillige valse bekentnissen ('voluntary false confessions'), waarbij geen sprake is van externe druk door bijvoorbeeld de politie of door de echte dader. Factoren die daarbij een rol spelen zijn onder meer het onvermogen om feiten van fictie te onderscheiden, een pathologische drang naar bekendheid, of de wens om de echte dader te helpen en te beschermen. Naast de vrijwillige valse bekentnissen zijn er ook de gedwongen valse bekentnissen ('coerced-compliant false confessions') en de ingebeeldde, geïnternaliseerde valse bekentnissen ('coerced-internalized false confessions').

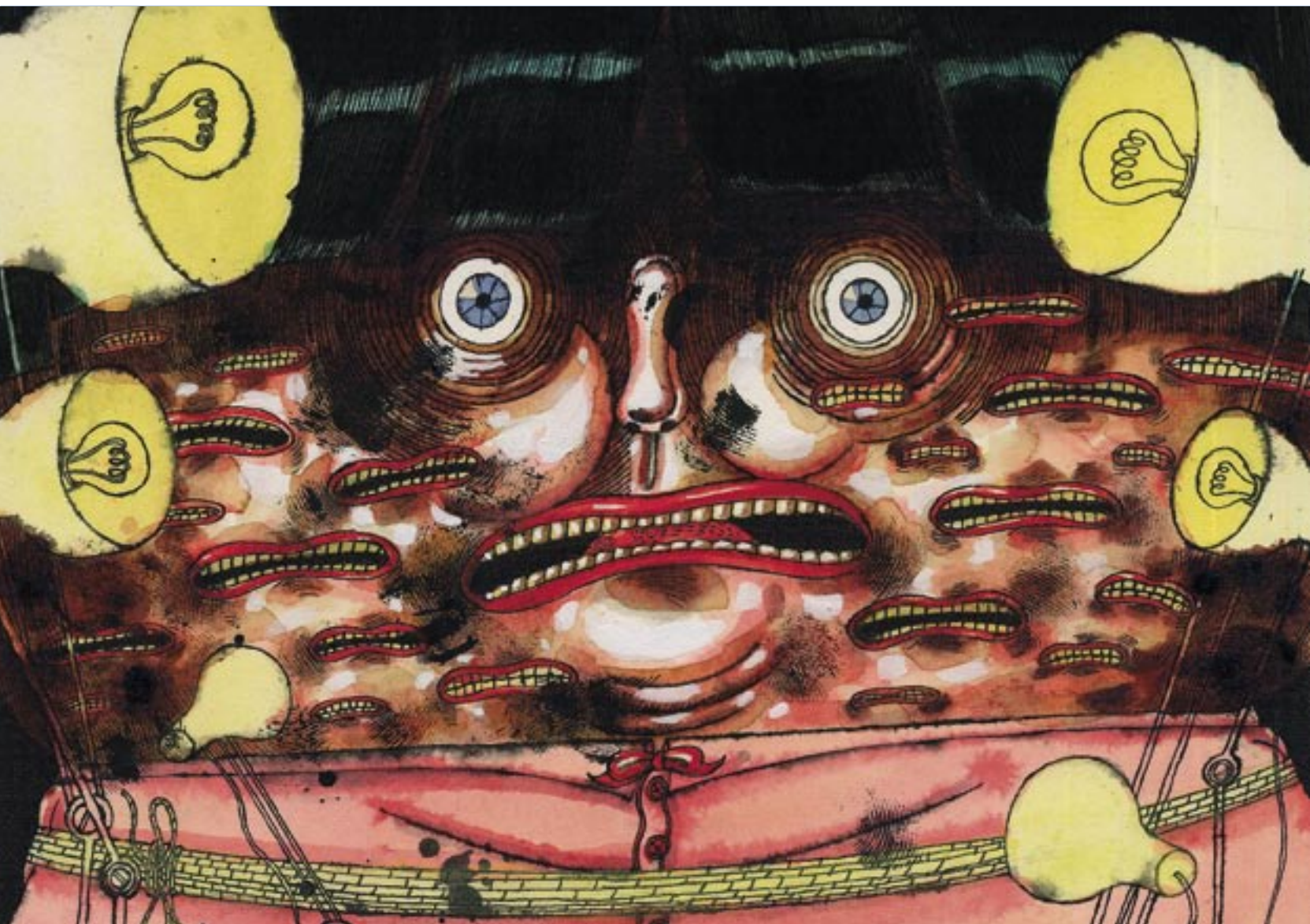
De indeling kan nog verfijnd worden door verschillende soorten dwang te onder-

scheiden, bijvoorbeeld druk of dwang van de politie. De verdachte die een gedwongen valse bekentenis heeft afgelegd, zegt dan later dat hij zo onder de druk van het politieverhoor poogde uit te komen of dat hij zo een einde aan het verhoor kon maken. Geïnternaliseerde valse bekentnissen ontstaan als onschuldige verdachten in de loop van het onderzoek gaan geloven dat zij daadwerkelijk schuldig zijn zonder dat zij aanvankelijk enige herinnering hebben aan het plegen van het hen ten laste gelegde feit. De onschuldige verdachte twijfelt in dit geval gaandeweg steeds meer aan het eigen geheugen waardoor hij meer en meer gaat vertrouwen op externe informatie en suggestie,¹ met een geïnternaliseerde valse bekentenis als gevolg.

'HIJ BEWEEGT ZIJN LIPPEN'

De gezaghebbende Amerikaanse psycholoog Saul Kassin noemt enkele factoren die een belangrijke rol spelen bij het totstandkomen van een valse bekentenis. Ten eerste is er een *bias* (bevooroordeeld zijn) van toehoorders, die ervan uit gaan dat degene die ze voor zich hebben ook schuldig is. In de meeste gevallen is dit namelijk inderdaad het geval, men is niet zomaar verdacht. Bovendien heeft de verhoorder overmatig veel vertrou-

Sommige onschuldige verdachten gaan steeds meer twijfelen aan het eigen geheugen en vertrouwen meer en meer op externe informatie en suggestie

wen in zijn eigen oordeel over schuld en onschuld. Dit zelfvertrouwen wordt nog eens versterkt door verkeerde indrukken van het gedrag van de verdachte, waarvan verhoorders denken dat ze indicatief zijn voor een schuldige verdachte, maar dat in feite niet zijn. Leo (1996, p. 23) citeert bijvoorbeeld een onderzoeker: 'You can tell if a suspect is lying by whether he is moving his lips.'

Kortom, ook als men onschuldig is, krijgt men een verhoorder tegenover zich te zitten die denkt dat er een schuldig persoon zit. En

als men dan van de spanning – een verhoor is nu eenmaal niet prettig – bloost of anderszoiert zenuwachtig gedrag vertoont, wordt dat ten onrechte als leugenachtig gedrag geïnterpreteerd en als *marker* voor schuld gezien. Verhoorders die volgens de bekende Amerikaanse Reid-techniek verhoren, wordt geadviseerd goed op zulk gedrag te letten. Maar wellicht ten overvloede: ook een ervaren verhoorder is geen goede leugendetector, zo blijkt uit talloze laboratoriumstudies.

Een verhoorder gelooft nogal eens dat hij heel wel in staat is om een valse bekentenis,

mocht die zich ooit voordoen, te herkennen als hij er eentje onder ogen zou krijgen. Onderzoek laat zien dat dit een simplistische, arrogante, maar vooral foutieve veronderstelling is. Daardoor hechten verhoorders een te grote waarde aan de bekentenis van een onschuldige verdachte, met als resultaat dat de verhoorder stopt met reageren.²

Ook de drang om te spreken speelt de onschuldige verdachte parten. Hoewel iedere verdachte zwijgrecht heeft (art. 29 lid 1 Sv), zijn vier van de vijf onschuldige verdachten toch geneigd om de verwijten te weerspreken. Dit gebeurt omdat de onschuldige verdachte onwrikbaar gelooft dat de waarheid wel boven water zal komen ('Ik heb niks te verbergen, want ik ben onschuldig. Juist zwijgen zou mij verdacht maken.').

Doordat de onschuldige verdachte voortdurend met een geloofwaardig, onschuldig scenario komt, is de verhoorder nóg sterker

*De verhoorder gaat in de regel van schuld uit,
de onschuldige verdachte praat maar blijft
ontkennen, met als gevolg dat de verhoorder
nog harder gaat verhoren*

geneigd om de 'leugens' te ontmaskeren en past hij steeds hardere verhoortechnieken toe. Deze gedachtegang wordt ondersteund door een experiment van Kassin en collega's. Zij lieten studenten ofwel \$100 stelen ofwel een onschuldige handeling verrichten. Een andere groep studenten kreeg vervolgens te horen dat de meerderheid van verdachten schuldig, dan wel onschuldig was. Vervolgens moesten deze studenten de verdachten gaan ondervragen, waarbij het hen vrij stond om de verhoormethode te bepalen. Resultaat: een onschuldige verdachte werd aanmerkelijk harder verhoord wanneer de verhoorder de betrokkene schuldig achtte.

DRIE TRUCS

Recapitulerend, de verhoorder gaat in de regel van schuld uit, de onschuldige verdachte praat maar blijft ontkennen, met als gevolg dat de verhoorder nog harder gaat verhoren. De verhoorder kan vervolgens drie trucs toepassen die erg succesvol blijken in het aan de praat krijgen van een onschuldige verdachte.

Eén van deze trucs is isolatie, met als doel verdachten bang te maken en de drang tot het laten stoppen van het verhoor te verhogen. Dit kan bereikt worden door langdurig te verhoren of door de verdachte te vermoeien en uit te putten (verstoring van de nachtrust bijvoorbeeld).

Een andere bruikbare en soms ook verleidelijke, maar in Nederland verboden, truc is het introduceren van vals bewijs. Hierbij valt te denken aan het valselijk opvoeren van een getuige, DNA-sporen of vingerafdrukken.

Het meest recente onderzoek naar verhoormethoden laat zien dat, in vergelijking met het hardhandig verhoren van verdachten, juist het op een té aardige wijze verhoren (truc nummer drie) vaker een valse bekentenis tot gevolg kan hebben. Hierbij wordt het idee geschept dat bekennen de enige manier is om te ontsnappen aan het verhoor. Een voorbeeld van zo'n aardige methode wordt 'minimaliseren' genoemd, waarbij het delict wordt gebagatelliseerd. Vaak gaat dat in de trant van: 'Ach, zo erg is het toch niet, het valt allemaal wel mee. Als ik in jouw schoenen had gestaan, had ik het waarschijnlijk ook gedaan.'

SUGGESTIBILITEIT EN INSCHIKKELIJKHEID

Aan de genoemde factoren die onschuldige verdachten kwetsbaar maken voor het afleggen van een valse bekentenis, willen wij een factor toevoegen. De hiervoor besproken factoren handelen voornamelijk over situationele factoren. Echter, ook de persoon van de verdachte speelt mogelijk een rol bij het afleggen van een valse bekentenis. Deze factor geniet veel aandacht binnen het onderzoeksveld van Gisli Gudjonsson, een voormalige IJslandse rechercheur die al jaren grote faam maakt met zijn werk dat de persoonskenmerken van een valse bekenners behandelt (voor een overzicht, zie Gudjonsson, 2003).

Voorbeelden van zulke persoonskenmerken zijn suggestibiliteit en *compliance* (meegaandheid of inschikkelijkheid). Suggestibiliteit kan worden gedefinieerd als 'the tendency of the individual to respond in a particular way to suggestions'.

Suggestibiliteit wil dus zeggen dat men de neiging heeft informatie van anderen in eigen herinneringen te incorporeren. Zo kan aan een onschuldige verdachte bedrieglijk worden gesuggereerd dat getuigen hem of haar ten tijde van de misdaad hebben opgemerkt in de omgeving van de plaats delict. Wanneer de verdachte dan in een later verhoor of in de rechtbank wordt gevraagd waar hij was op het ogenblik van het misdrijf, kan hij zich oprecht 'herinneren' dat hij in de buurt was.

In tegenstelling tot suggestibiliteit, waarbij de persoon gelooft in hetgeen er gesuggereerd wordt, verwijst *compliance* naar de neiging om naar autoriteiten op te kijken, hun richtlijnen op te volgen, en conflicten te vermijden. Met andere woorden, iemands inschikkelijkheid bepaalt de mate waarin iemand datgene doet wat van hem gevraagd

wordt of de mate waarin hij meegaat in het hem voorgestelde zonder dat hij het daarmee eens hoeft te zijn.

Gudjonsson en collega's onderzochten 62 IJslandse gevangenen die beweerden een valse bekentenis te hebben afgelegd. Deze waren gemiddeld niet suggestibeler of dommer dan andere gevangenen, maar scoorden duidelijk hoger op *compliance*. Overigens bleken personen die een geïnternaliseerde valse bekentenis hadden afgelegd wél suggestibeler dan de overige valse bekenners. Bij valse bekentenissen is meegaandheid volgens deze

In belangrijke zaken zouden verdachten kunnen worden getest op persoonskenmerken als suggestibiliteit en compliance, voordat de verhoren plaatsvinden

studie belangrijker dan suggestibiliteit. Dat ligt voor de hand, omdat valse bekentenissen veroorzaakt worden door veel factoren, zoals de druk van de verhoren of de beperking van de vrijheid. Suggestibiliteit daarentegen treedt alleen op als mensen onzeker zijn over het eigen geheugen of van opvattingen veranderen. Al met al kun je zeggen dat suggestibiliteit en meegaandheid risicofactoren zijn voor valse bekentenissen.

De relatie tussen persoonskenmerken en valse bekentenissen is ook onderzocht met behulp van laboratoriumstudies. Het baanbrekende onderzoek van Kassin laat zien dat zulke bekentenissen goed uitgelokt kunnen worden in het laboratorium. Zij lieten proefpersonen naar het laboratorium komen om een nieuw toetsenbord uit te proberen. Zij mochten daarbij in geen geval op de ALT-toets drukken, anders zou de computer crashen en zouden alle data verloren gaan. Na enige tijd liet de proefleider de computer

LITERATUUR

- Gudjonsson, G. H., *The psychology of interrogations and confessions: A handbook*. New York, NY, John Wiley and Sons, 2003.
- Inbau, F. E., Reid, J. E., Buckley, J. P., & Jayne, B. C., *Criminal interrogation and confessions* (4th ed.). Gaithersburg, MD, Aspen, 2001.
- Kassin, S. M., On the psychology of confessions: Does innocence put innocents at risk? *American Psychologist*, 60, 215-228, 2005.
- Kassin, S. M., & Kiechel, K. L., The social psychology of false confessions: Compliance, internalization, and confabulation. *Psychological Science*, 7, 125-128, 1996.
- Van Koppen, P. J., *De Schiedammer parkmoord: Een rechtspsychologische reconstructie*. Nijmegen: Ars Aequi Libri, 2003.

vastlopen, uiteraard zonder dat de proefpersonen de ALT-toets hadden aangeraakt. Kassin vond dat 69% van zijn proefpersonen al vrij snel 'bekende', en 28% daarvan bleek daarbij ook werkelijk in de eigen schuld te gelóven. Uit onze eigen studies blijkt dat zelfs wanneer er wordt gevraagd een schriftelijke schuldverklaring te tekenen tegen inlevering van een substantieel deel van de financiële beloning, vier op de vijf proefpersonen bekend.

U vraagt zich wellicht af wat een computercrash met een moord te maken heeft, welnu dat deden wij ook. Zo breidden wij dit onderzoek uit door de consequenties van een bekentenis op te voeren. Zelfs als de proefpersonen een forse boete moesten betalen of als we ze beschuldigden van examenfraude bleef één op de tien studenten bereid een bekentenis te tekenen. Overigens, in deze laatste studies werd ook gevonden dat een rijke fantasie mensen vatbaar maakt voor het afleggen van een valse bekentenis.

VIJF MAATREGELEN

Ons betoog tot nu toe is dat men niet al te veel waarde moet hechten aan bekentenissen. Wij noemden enkele factoren die de oorzaak zouden kunnen zijn van de totstandkoming van valse bekentenissen. Kunnen zulke bekentenissen dan ook voorkómen worden? Vooropgesteld dat er geen lakmoesproef is die ware van valse bekentenissen kan onderscheiden, zijn er wel een viertal adviezen die opgevolgd kunnen worden.

Hoe voor de hand liggend ook, de eerste luidt om de verhoren zo kort mogelijk te laten duren. Langdurig verhoor gaat nu eenmaal gepaard met verhoogde stress, angst, vermoeidheid, gebrek aan slaap en honger. Uit de analyses van Gudjonsson blijkt dat in alle zaken waarbij het om bewezen valse bekentenissen ging, langdurige verhoren de doorslag gaven.

Het tweede advies lijkt tegen-intuïtief, namelijk om te proberen minimalisatie (zie hiervoor) te vermijden. Dit advies is misschien wat voorbarig, maar de studies die uitgevoerd zijn naar deze techniek laten juist zien dat onschuldige verdachten juist dán bekennen (een verhoorder toont zich namelijk van een wel heel empathische kant).

Van geheel andere orde is het derde advies. Deze houdt namelijk in om bij belangrijke zaken eventuele (onschuldige) verdachten uitvoerig te testen op hun persoonskenmerken zoals suggestibiliteit en *compliance* (en andere kenmerken) voordat de verhoren plaatsvinden. Hoewel er op basis van deze tests geen uitspraak over schuld gedaan kan worden, geeft het wel een goed inzicht over de marge waarbinnen het verhoor zich kan afspelen. Bijvoorbeeld of elke vorm van suggestie of het aanspreken van het voorstellingsvermogen van de verdachte vermeden dient te worden. Deze gegevens geven tevens inzicht in de mate waarin er belang moet worden gehecht aan een eventuele bekentenis. Voordeel van dit vroegtijdige testen is ook dat er, mochten er achteraf twij-

fels bestaan over de bekentenis, verwezen kan worden naar deze testuitslag in plaats van een testuitkomst jaren na het doorslaggevende verhoor.

Tot slot het laatste advies: neem de verhoor op video op (of eventueel geluidsband). Dit levert namelijk een paar belangrijke veiligheidsvoorzieningen op. Ten eerste, zo blijkt ook na de invoering van deze plicht in Engeland, vermijden verhoorders technieken die een te zware druk leggen op de onschuldige verdachte. Het opnemen van verhoren voorkomt tevens dat een verdachte ten onrechte claimt te zwaar verhoord te zijn, dit is immers na te gaan. Verder zorgt een verhoor dat is opgenomen voor een objectivering van wat er gezegd en besproken is. Zo valt er na te gaan of hetgeen er in het proces-verbaal staat overeenkomt met wat er besproken is, of de verdachte meewerkte of juist niet, en of en welke verhoortechnieken er zijn toegepast. Het is van het grootste belang om zulke opnames te maken van het volledige verhoor, maar dit ook te doen vanuit een gelijkwaardig camerastandpunt. Met dit laatste bedoelen we dat zowel de verdachte als de verhoorders in beeld zijn (bijvoorbeeld om de non-verbale communicatie in beeld te brengen).

Als deze adviezen in de toekomst opgevolgd worden, en verhoorders zich meer bewust zijn van de factoren die een onschuldige verdachte in de gevarezone brengen, dan zijn wij er van overtuigd dat in Nederland het aantal valse bekentenissen drastisch zal afnemen.³

1 Dit fenomeen wordt ook wel het 'memory distrust syndrome' genoemd.

2 De op z'n zachtst uitgedrukt ongelukkige plannen van minister Donner om als er eenmaal een bekentenis is afgelegd, de overige bewijsmiddelen niet meer of slechts minimaal uit te werken, bekrachtigen deze misvatting. Bovendien is dit

een eenzijdige inperking van de rechten van de verdachte, en het zet de deur open voor veroordelingen op basis van valse bekentenissen, temeer omdat de politie zich sterker zal gaan richten op het verkrijgen van bekentenissen als Donners voorstel zou doorgaan. Een bekentenis zou een uitgangspunt moeten zijn, geen eindpunt.

3 Een zeer behoudende berekening stelt dat er jaarlijks zo'n 100 niet-terechte veroordelingen op basis van een valse bekentenis plaatsvinden.